

SIVA KNJIGA O OSNOVNI ŠOLI V REPUBLIKI SLOVENIJI

dr. Kristijan Musek Lešnik

UVOD

*Najboljše merilo uspešnosti katerega
koli projekta so njegovi lastni cilji!*

V letu 1995 se je začela velika prenova slovenskega šolskega sistema. Kurikularna prenova je zajela vse stopnje izobraževanja od vrtca do srednje šole, njena daleč najbolj opažena sprememba pa je bil prehod iz osemletne osnovne šole v devetletni program. Med pomembnimi datumi šolske prenove posebej izstopata dva prva septembra: leta 1999 so prvi učenci vstopili v prve in sedme razrede devetletke v šolah, ki so začele poskusno uvajati novi šolski program, leta 2003 pa so že vsi slovenski prvošolci vstopili v novo devetletko.

V zadnjih letih smo veliko brali in slišali o prenovi osnovne šole. Spremljali smo različne polemike in razprave, pripombe in pohvale, skozi katere se je uveljavilo in utrdilo spoznanje, da je bila prenova osnovne šole in uvedba devetletka en od najbolj uspešnih velikih projektov v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih.

“Na podlagi izhodišč Bele knjige je bil v osnovno šolstvo vpeljan program devetletne osnovne šole. Ni mogoče zanikati, da je bil nov, organizacijsko, strokovno, kadrovsko in finančno izjemno zahteven devetletni program osnovne šole kljub številnim strokovnim in političnim nasprotovanjem uspešno izpeljan.”

(Borut Chwatal, Šolski razgledi, 5.2.2010.)

Star rek pravi, da se hudič skriva v podrobnostih. Pri načrtovanju in uvajanju devetletke pa ni tako. Problem prenove osnovne šole ne tiči v kakšnih drobnih podrobnostih, pač pa v zelo velikem, kosmatem in zaskrbljujočem dejstvu. Verovanje v devetletko kot enega od najbolj uspešnih velikih projektov v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih je namreč trhla pravljica brez tehtnih argumentov. Ta pravljica je zadnja leta služila predvsem temu, da se je “šolska stroka” (tisti njen del, ki je vodil načrtovanje in uvajanje devetletke) na eni strani izognila soočenju z neprijetnimi posledicami nepremišljenih odločitev, na drugi strani pa tudi iskrenemu soočenju s svojo odgovornostjo zanje; slovenski šoli, šolnikom in učencem pa je naredila več škode kot dobrega.

Kakršna koli resnejša analiza podatkov o stanju slovenske osnovne šole po prenovi programa prej ali slej pripelje do preprostega, a bolečega spoznanja: prenova osnovne šole v resnici ni en od najbolj uspešnih velikih projektov v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih. Vsekakor je en od največjih projektov v tem času, ne pa tudi uspešen. Zadnja prenova osnovne šole je bila, je in bo ostala predvsem neuspešen projekt.

Da me ne bi narobe razumeli, sem bralcem najprej dolžan dve pojasnili:

- Trdno verjamem, da je novi devetletni program osnovne šole prinesel marsikaj dobrega in marsikatero nujno spremembo. Sama zamisel devetletke je gotovo dobra in nima nikakršne zveze z neuspešnostjo šolske preнове. Zadnji šolski prenovi ni spodrsnilo, ker bi bila devetletka v zasnovi slaba, pač pa prej zato, ker tisti, ki so prenovu načrtovali in vodili, te dobre ideje niso znali, zmogli, ali hoteli prevesti v boljši program.
- Prenova osnovne šole, katere rezultat je devetletka, ni neuspešna, ker tako mislim Kristijan Musek Lešnik. Šola je preveč resna in občutljiva zadeva, da bi si dovolil ocenjevati uspešnost šolske preнове zgolj na podlagi osebnih mnenj in občutkov (tudi sicer je v nadaljevanju knjige veliko opozoril, do kako uničujočih posledic lahko vodi poseganje v šolski prostor na podlagi subjektivnih stališč in verovanj brez tehtnih argumentov). Zadnja prenova šole tudi ni neuspešna zato, ker bi tako mislil kakšen medijsko izpostavljen sedanji ali bivši ravnatelj, kakšen sedanji ali bivši minister, kakšen bivši nadškof, ali kakšen užaljeni strokovnjak, ki so ga spregledali pri načrtovanju in uvajanju devetletke. Še manj je neuspešna, ker bi tako menil kak politik ali politikant rdeče, črne, rumene, modre, oranžne ali katere koli druge barve mavričnega spektra. In niti približno ni neuspešna zato, ker bi jo načrtovali in uvajali marksisti, ali liberalci, ali katoliki, ali kateri koli gorečneži.

Da je neuspeh edina primerna beseda za zadnjo prenovu šole, katere rezultat je devetletka, je zaslužen en sam preprost razlog: **devetletka ne uresničuje svojih lastnih ciljev**. Devetletka danes preprosto ne uresničuje nekaterih ključnih ciljev kurikularne preнове. Ne pričakovanj, ki bi jih postavljali jaz, kateri koli starš, učitelj, ravnatelj, ali kdor koli drug. Pač pa ciljev, ki so si jih ob začetku prenavljanja osnovne šole zastavili tisti, ki so to isto šolsko prenovu načrtovali, jo sooblikovali, jo vodili in bdeli nad njo.

Projekt, ki mu spodleti pri uresničevanju ciljev, ki bi jim moral slediti, je lahko le eno: neuspešen projekt. Pri tem namenoma uporabljam blago besedo "neuspešen", čeprav verjamem, da bi bila ob upoštevanju širine posledic neuspešne preнове šolskega sistema upravičena tudi kakšna druga beseda ali besedna zveza (polom, strokovna sramota, nacionalna katastrofa, ipd). Tako bi, ob resnejši analizi uvajanja in rezultatov naše devetletke, verjetno ocenil tudi kateri koli nevtralen opazovalec, ali mednarodno priznani strokovnjak za vzgojno-izobraževalne sisteme.

Devetletka bi morala dati več kakor daje! Ker je bila šolska prenova z vidika prihodnjega družbenega blagostanja en od največjih, najpomembnejših, celo najbolj usodnih projektov v Sloveniji! Ker je bilo v prenavo vloženega ogromno dela, truda, časa velike množice ljudi v šolah in izven šol njih! Ker je bilo v prenavo vloženega ogromno denarja in drugih sredstev! Ker gre za otroke in ne za stvari! Ker gre tudi za prihodnost Slovenije!

Zato dejstvo, da je novi devetletni program osnovne šole prinesel marsikatero nujno spremembo, ne zadošča za njegovo pozitivno oceno. Devetletka je res prinesla marsikaj dobrega. A bi lahko bila boljša. Če bi bila bolje načrtovana, oblikovana in izpeljana, bi morala prinesiti veliko več. Morala bi biti boljša, ker so tisti, ki so vodili prenavo, obljubljali točno to! Morala bi biti boljša, če bi pri njegovem načrtovanju sledili ciljem šolske preнове (tistim, ki so jih avtorji šolske preнове sami zapisali in so jim bili zavezani), ali če bi pri njenem uvajanju sledili vsaj minimalnim strokovnim standardom za tako pomembne projekte.

Če bi današnja devetletko ocenili kot uspešno, bi pristali na prenizke standarde in pričakovanja. Od slovenske šole lahko, pravzaprav moramo pričakovati več. Ne samo zaradi odgovornosti do generacij, ki prihajajo. Tudi zaradi odgovornosti do generacij, ki jim država ni omogočila tako kakovostnega znanja in izobrazbe, kot jim je obljubljala. To seveda ne pomeni, da je treba vreči devetletko na smetišče zgodovine. Gotovo pa jo je treba podrobno in poglobljeno pregledati in v njej marsikaj popraviti. Ne na horuk, pač pa s preišljenimi koraki. In zelo verjetno tudi ob resnem premisleku, ali niso nekateri dosedanji redni abonenti na stolčke v različnih šolskopolskih komisijah in delovnih skupinah vendarle do te mere zapravili zaupanje v svojo strokovno (in morda še kakšno) integriteto, da bi se jim najprej kazalo vljudno zahvaliti za dosedanje sodelovanje, potem pa nepredušno zapreti vrata in zaščititi šolo, otroke in učitelje pred njihovimi morebitnimi nadaljnjimi "strokovnimi" prebliski, podvigi in izumi.

V zadnjih letih je bilo večkrat slišati, da so posamezna opozorila in kritike različnih rešitev in vidikov devetletke škodljiva, da škodijo slovenski javni šoli. Nič ne bi moglo biti dlje od resnice: osnovni šoli in devetletki so veliko več škode kot posamezni kritiki (dobro ali zlonamerni) prizadeli tisti, ki so njeno prenavo slabo načrtovali in jo pozneje tudi slabo izvedli. Še huje bo, če bo čas pokazal, da so z nepremišljeno in slabo pripravljeno prenavo šole do te mere zamajali zaupanje v javno osnovno šolo, da so s tem dali nepričakovano, a mogočno orožje v roke tistim, ki bodo v prihodnosti morebiti želeli zlorabiti neuspeh devetletke za uveljavljanje teženj, ki bi lahko še bolj škodile javni šoli.

»Zdravje« slovenske javne šole je preveč pomembno, da bi preteklo prenovo osnovnošolskega programa in devetletko lahko ocenili kot uspeh. »Zdravje« slovenske javne šole je preveč pomembno, da bi v nedogled smehljaje prikimavali tistim, ki so jo z nepremišljenimi potezami ogrozili. Obenem pa je seveda tudi preveč pomembno, da bi dovolili, da bi v prihodnjih letih kdor koli, ali katera koli skupina iz sedanjega (upati je, da le začasnega) neuspeha devetletke kovala svoje, takšne ali drugačne računice.

Ali ni ocena o neuspešnosti šolske prenove preveč kritična?

Tudi sem sem najprej pomisli, da morda ni tako hudo.

Da morda ni tragično, če devetletka ne uresničuje kakšnega cilja? Ker ji lahko na drugi strani pripišemo dosti pomembnih premikov na bolje. Vendar podatki iz nekaterih najpomembnejših mednarodnih raziskav hitro utišajo takšne pomisleke: devetletki je spodletelo pri večjem številu zastavljenih ciljev in pri nekaterih ciljeh, ki so izjemno pomembni za prihodnost naših šolarjev in navsezadnje za prihodnost Slovenije.

Ocena, da je bila zadnja šolska prenova neuspešna, ni niti neupravičena, niti preveč kritična. Ima pa ta ocena tudi svojo še bolj mračno plat. V zadnjih letih so namreč večkrat na dan prišle različne pripombe in podatki, ki so opozarjali na to, da šolska prenova morda ni bila tako uspešna kot smo poslušali in brali vsa ta leta. Namesto treznega in preudarjega soočenja s temi pripombami se zdi, da smo bili večkrat priče brezobzirnim napadom nanje. Tisto, kar pri tem bode v oči ni zgolj krčevito branjenje verovanja v uspešnost šolske prenove s strani nekaterih strokovnjakov, ki so to prenovo načrtovali in jo vodili, pač pa občutek, da je bilo v teh obrambah malo tehtnih argumentov, zato pa dosti agresivnih napadov na vse in vsakogar, ki bi si drznil dregniti v pravljico in verovanje o uspešni šolski prenovi.

Prav agresivno branjenje verovanja* v uspešnost šolske prenove je drugi razlog, ki upravičuje oceno o neuspešnosti slednje: namesto da bi se šolski

* Besedo verovanje v kontekstu uporabljam namenoma. Deloma zato, ker je za nekritično branjenje devetletke pred slehernimi pomisleki, brez tehtnih argumentov, težko najti boljši izraz kot verovanje. Deloma pa tudi zato, ker je bila ta beseda prav v razpravah o šoli v zadnjih letih večkrat zlorabljena, ko so nekateri strokovnjaki zavračali njim neprijetne pripombe in podatke o devetletki in jih skušali prikazati kot subjektivna "verovanja" (medtem ko so svoja stališča in prepričanja, enako ali še bolj subjektivna in neutemeljena, predstavljali kot znanstveno in strokovno podprto "resnico").

prostor pravočasno in uspešno soočil z nekaterimi pomanjkljivostmi devetletke, ki bi jih bilo morda takrat še celo moč odpraviti brez velikih naporov, je neizprosno vztrajanje na okopih brezmadežne devetletke velikokrat preprečilo kakršno koli možnost konstruktivne razprave in soočenja s problemi**. Zato se še danes zdi, da mnogih problemov, ki težijo našo osnovno šolo, ni. Kar seveda ni res: so čisto pravi, resni in oprijemljivi. So tukaj in zdaj: edino boriti se nismo mogli z njimi, ker jih "šolska stroka" preprosto ni priznala.

Kje je šolski prenovi oziroma devetletki spodletelo?

En od ciljev, ki si ga je v letu 1995 zastavila »kurikularna prenova« ob prenavljanju programa osnovne šole, je bil *doseči mednarodno primerljive standarde in raven znanja*.

Danes naši šolarji v mednarodnih raziskavah znanja zaostajajo za vrstniki iz razvitih držav. Kljub temu nas »šolska« stroka prepričuje, da so dosežki naših učencev nadpovprečni. To sicer drži, če se primerjamo tudi z državami z nižjo stopnjo gospodarskega razvoja (v raziskave znanja so namreč vključene tudi slednje, na primer Tunizija, Katar, Jemen, Palestina, Botsvana, Salvador, Gana, Maroko, Libanon, idr.). Ko znanje naših šolarjev primerjamo z razvitimi državami, niso niti nadpovprečni, niti povprečni, pač pa večinoma podpovprečni in zaostajajo za znanjem vrstnikov v razvitih državah.

Drugi cilj preнове je bil *povečati kakovost in trajnost pridobljenega znanja!*

Morda boste težko verjeli, pa je vseeno res: čeprav je poskusno uvajanje devetletke potekalo štiri leta in je v tem času del učencev hodil v šolo po novem programu, večina pa po starem, v teh letih ni bila opravljena nobena resna analiza, ki bi primerjala doseženo znanje v starem in v novem programu. Ker Slovenija (na srečo) sodeluje v nekaterih mednarodnih raziskavah, imamo po njihovi zaslugi vendarle nekaj primerjav med obema skupinama šolarjev: približno deset neposrednih primerjav med znanjem učencev, ki so hodili v šolo po starem programu in po novi devetletki.

** Včasih tudi zato, ker se branjenje verovanj v uspešnost šolske preнове, kot bomo videli v knjigi, ni ustavilo niti, ko se je v pomanjkanju trdnih argumentov moralo zateči k prikrivanju, sprenevedanju, ponarejanju podatkov, ali celo k lažem

Ali vse te primerjave kažejo, da znajo učenci v devetletki več kot v stari osemletki? Ne!

Ali večina primerjav kaže, da znajo učenci v devetletki več kot v stari osemletki? Ne!

Ali sploh kakšna primerjava kaže, da znajo učenci v devetletki več kot v stari osemletki? Ne!

Ali vse primerjave kažejo vsaj, da znajo učenci v devetletki enako v stari osemletki? Ne!

Ali vsaj večina primerjav kaže, da znajo učenci v devetletki enako v stari osemletki? Ne!

Ali sploh kakšna primerjava kaže, da znajo učenci v devetletki enako kot v stari osemletki? Ne!

Resnica ni neprijetna, pač pa je dobesedno katastrofalna. Vse primerjave znanja v okviru mednarodnih raziskav so opozorile, da učenci v novi devetletki pridobijo manj znanja kot v stari osemletki. Samo ena raziskava odstopa od tega vzorca: leta 2006 so v raziskavi PIRLS učenci v starem in novem programu dosegli enako stopnjo bralne pismenosti. Je to že zadosten razlog za zadovoljstvo? Sploh ne! Res so dosegli enako stopnjo bralne pismenosti, a so v stari osemletki zanj potrebovali tri leta šole in 500 ur slovenščine, v novi devetletki pa štiri leta šole in 850 ur slovenščine. Zaskrbljujoče, mar ne!

Še dva cilja, ki si ju je v letu 1995 zastavila »kurikularna prenova« ob prenavljanju programa osnovne šole, sta bila *izboljšati funkcionalno pismenost in usposobiti učence za učinkovito in kakovostno komunikacijo v materinščini!*

Tudi tu je devetletki spodletelo. Če je zgoraj omenjena raziskava PIRLS 2006 opozorila, da šolarji pri opismenjevanju z dodatnim letom šolanja ne pridobijo nič, je raziskava PISA opozorila na še veliko večje večje neprijetnosti. Od leta 2006 do leta 2009 (v tem času je osnovno šolo zaključevalo vse več učencev po novem devetletnem programu) je bralna pismenost slovenskih šolarjev padla, medtem ko je v razvitih državah zrastle. Naši šolarji pri brani pismenosti ne le zaostajajo za vrstniki iz razvitih držav, pač pa se njihov zaostanek z leti še povečuje!

Še en od ciljev, ki si ga je v letu 1995 zastavila »kurikularna prenova« ob prenavljanju programa osnovne šole, je bil *razvijati sposobnosti samostojnega ustvarjalnega in kritičnega mišljenja ter presojanja!*

Rezultati slovenskih osnovnošolcev na Nacionalnem preverjanju znanja (NPZ) že več let opozarjajo, da so uspešni pri preprosto strukturiranih nalogah, pri bolj zapletenih nalogah, ki zahtevajo kritično razmišljanje in utemeljevanje, pa imajo težave. Rezultati NPZ opozarjajo tudi, da učencem primanjkuje samostojnosti za učinkovito znanje v novih situacijah in za oblikovanje kritičnega odnosa do informacij. Slovenski šolarji da imajo težave, kadar je treba o nekem problemu razmišljati z različnih zornih kotov in ko so potrebne kritične primerjave ter utemeljevanje. Čeprav te težave izvirajo že iz časov pred uvedbo devetletke, jih slednja ni odpravila: nasprotno, v zadnjih letih so se še poglobile. Tudi mednarodna raziskava PISA 2009, ki je opozorila, da naši šolarji v bralni pismenosti zaostajajo za vrstniki iz razvitih držav, je potrdila te ugotovitve: med vsemi področji bralne pismenosti je zaostanek naših šolarjev najstrašnejši ravno pri nalogah, ki zahtevajo kritično razmišljanje o prebranem gradivu.

Še en od ciljev, ki si ga je v letu 1995 zastavila »kurikularna prenova« ob prenavljanju programa osnovne šole, je bil ***preprečiti preobremenjenost in utrujenost učencev!***

Raziskava HBSC evropske veje Svetovne zdravstvene organizacije o zdravju šoloobveznih otrok iz leta 2006 je opozorila, da se slovenski trinajstletniki počutijo najbolj obremenjeni z delom za šolo med vsemi evropskimi državami!

Še več, primerjave rezultatov med različnimi leti opozarjajo, da je v Sloveniji prav v času uvajanja devetletke skokovito poraslo število učencev, ki šolo doživljajo kot obremenjujočo, čeprav na drugi strani njihovo znanje vse bolj zaostaja za znanjem vrstnikov iz razvitih držav!

Še dva od ciljev, ki si jih je v letu 1995 zastavila »kurikularna prenova« ob prenavljanju programa osnovne šole, sta bila: ***povečati stopnjo vključenosti otrok, mladine in odraslih v izobraževanje in povečati stopnjo prehodnosti ob nezmanjšani kakovosti z večjo motivacijo za izobraževanje in pripraviti učence za kakovostno življenje, na vseživljenjsko izobraževanje in za poklic!***

Odnos, ki ga razvijejo šolarji do učenja in do znanja je ključen za njihovo uspešnost v šoli, pa tudi za njihovo voljo in veselje do učenja in znanja v prihodnosti. Ta odnos pomembno vpliva na njihovo osebno uspešnost v življenju, širše pa tudi na uspešnost

Slovenije pri uresničevanju ključnih državnih ciljev kot so spodbujanje vseživljenjskega učenja in razvoja družbe znanja.

Tu bi moralo biti vse kristalno jasno, navsezadnje smo v zadnjih letih lahko slišali, da imajo naši učenci nadpovprečno radi šolo. Vendar je resnica močno drugačna. Mednarodne raziskave kažejo, da je med leti 2001 in 2005 močno upadlo število šolarjev, ki imajo radi šolo (torej ravno v času, v katerem so dokončno uvedli devetletko; mimogrede, v istih letih se je v Evropi število šolarjev, ki imajo radi šolo, sicer povečalo):

- V le dvanajstih letih, med katerimi se je “zgodila” šolska prenova, je med letoma 1995 in 2007 delež devetletnikov, ki ne marajo matematike, skočil za 220 odstotkov; delež devetletnikov, ki ne marajo naravoslovja, pa za 143 odstotkov!
- Od leta 1995 do 2007, se je podvojil delež trinajstletnikov, ki ne marajo matematike! Med slovenskimi trinajstletniki je matematika bolj nepriljubljena kot v kateri koli drugi državi v raziskavi TIMSS 2007 (48 držav in 7 samostojnih šolskih sistemov)! Medtem, ko nekateri slovenski strokovnjaki opozarjajo, da so visoki dosežki Singapurskih učencev rezultat “dresure”, je na primer med temi “dresiranimi” trinajstletniki 60 odstotkov takšnih, ki imajo radi matematiko, v Sloveniji pa je takšnih le 25 odstotkov!
- V dvanajstih letih, od leta 1995 do 2007, je delež trinajstletnikov, ki ne marajo fizike, skočil za 135 odstotkov! Med slovenskimi trinajstletniki je fizika bolj nepriljubljena kot v kateri koli drugi državi v raziskavi TIMSS 2007 (19 držav), kjer se poučuje kot samostojen predmet! Tudi v državah, kjer je fizika del integriranega predmeta “naravoslovje”, ta predmet v nobeni državi in v nobenem samostojnem šolskem sistemu (29 držav in 7 samostojnih šolskih sistemov) ni tako nepriljubljen, kot v Sloveniji!
- V dvanajstih letih, od leta 1995 do 2007, je delež trinajstletnikov, ki ne marajo kemije, zrasel za 71 odstotkov!
- V dvanajstih letih, od leta 1995 do 2007, je delež trinajstletnikov, ki ne marajo biologije, skočil za 143 odstotkov! Med slovenskimi osmošolci je med trinajstletniki bolj nepriljubljena kot v kateri koli drugi državi v raziskavi TIMSS 2007 (19 držav), kjer se poučuje kot samostojen predmet!

Podatki in ugotovitve na prejšnjih straneh v luči ciljev, ki jim je sledila šolska prenova (oziroma bolje, ki bi jim morala slediti) neusmiljeno opozarjajo, da je beseda neuspeh morda res preblag izraz za vse današnje razsežnosti in morebitne jutrišnje posledice brodoloma šolske prenove in devetletke.

Kdo ni odgovoren za neuspeh devetletke (in kdo je)?

Čeprav je ob soočenju s težavami bolje najprej iskati rešitve in šele pozneje (če je treba) govoriti o odgovornosti, gre pri osnovni šoli za tako resne stvari, da bo treba prej ali slej zastaviti tudi vprašanje odgovornosti za napačne odločitve. Če ne drugega, vsaj zato, da se tiste, ki so z morebitnim neznanjem, nestrokovnostjo, nekompetentnostjo, nestrpnostjo, ali kako drugače prispevali k neuspehu devetletke, vljudno zaprosi, naj se vzdržijo nadaljnjih posegov v šolski prostor, ali pa se vsaj njihova nadaljnja tovrstna prizadevanja razume z ustrežno mero zadržanosti in kritičnosti.

Najprej pa, v izogib morebitnim usodnim napakam, ali poskusom mešanja megle in razpršitve odgovornosti, je treba jasno povedati, kdo ni odgovoren za neuspeh devetletke in za to, da ta danes ne uresničuje zastavljenih ciljev šolske prenove.

- **Za neuspeh šolske prenove niso krivi previsoko zastavljeni cilji!**

Prenavljanje šolskega programa ni mačji kašelj. Zahteva veliko znanja, izkušenj, volje, sredstev in nenazadnje občutljivega posluha za množico drobnih stvari in odnosov, ki sestavljajo šolsko tkivo. Zgolj prepričanje »to znamo« in »to hočemo« pri tako kompleksnem projektu z dolgoročnimi posledicami za blagostanje mnogih generacij in celotne države, ni dovolj. Prenova osnovne šole zahteva ogromno znanja in volje, ne le prepričanja, da ju imamo v izobilju; tako kot zahteva jasne in uresničljive cilje.

Cilji, ki naj bi jim sledili pri prenavljanju programa osnovne šole, so bili logični in uresničljivi. Bili so tudi jasni in merljivi. Da so bili uresničljivi, pričajo mednarodne raziskave. Da so bili dovolj jasni, priča dejstvo, da lahko zelo dobro merimo in ugotavljamo, kako današnja devetletka zaostaja za njimi.

Cilji šolske prenove torej niso bili niti nejasni, niti previsoki. Krivde za to, da jih današnja devetletka ne dosega, nikakor ne gre iskati v njih. Da devetletka ne dosega ciljev, ki bi jih morala, niso odgovorni niti previsoki, niti nejasni, niti kakršni koli drugačni cilji: za polom

šolske preнове ne more biti odgovoren nihče drug kot tisti, ki so prevzeli odgovornost in obljubljali, da znajo, zmorejo in hočejo uresničiti zastavljene cilje. In potem tega niso znali, ali niso zmogli, ali niso hoteli.

- **Učenci niso odgovorni za neuspeh devetletke!** So le prvi in najboljši pokazatelji njenega dometa in prve žrtve njenih omejitev.
- **Starši niso odgovorni za neuspeh devetletke!** Čeprav so znali biti v preteklih letih tudi kritični do nje (in je čas, kot bomo videli v naslednjih poglavjih, pokazal, da so kot prvi in najboljši opazovalci učinkov devetletke na njihove otroke pri tem velikokrat imeli prav), z odgovornostjo za neuspeh šolskega programa nimajo zveze.
- **Učitelji niso odgovorni za neuspeh devetletke!** Čeprav so tudi številni učitelji znali biti v preteklih letih precej kritični do nje (in je čas pokazal, da se kot izvajalci njenih dobrih in manj dobrih rešitev ponavadi pri tem niso motili), z odgovornostjo za neuspeh šolskega preнове nimajo zveze. Kakršno koli preusmerjanje pozornosti na učitelje, ali iskanje njihove krivde za neuspeh devetletke bi bilo popolnoma zavrženo, čeprav smo v preteklih letih že lahko zaslutili tudi takšne poskuse.
- **Strokovna javnost ni kriva za neuspeh devetletke!** Strokovnjaki, ki so v preteklih letih občasno opozarjali na težave v devetletki, so bili res v veliki manjšini. A tudi tisti, ki so le molče opazovali kopičenje podatkov o dvomljivih rezultatih šolske preнове, bodisi zaradi slepega zaupanja v strokovno avtoriteto avtorjev in nosilcev te preнове, bodisi zaradi lastnega pomanjkljivega znanja, bodisi zaradi obljubljenih priboljškov, bodisi zaradi strahu pred eksplicitnimi ali implicitnimi grožnjami, so odgovorni kvečjemu za (pre)dolgo vztrajanje mita o uspešni devetletki, ne pa tudi za njen neuspeh. Čeprav bo imel marsikateri slovenski »šolski« strokovnjak nedvomno veliko vsebine za razgovor sam s sabo, če in ko se bo pred zrcalom pogovoril s svojo strokovno in etično integriteto o soodgovornosti za (pre)pozno razpihanje megle okrog devetletke, to ne pomeni, da je enako odgovoren tudi za njen neuspeh.

Ko se delijo lovorike, priznanja in pohvale za uspeh katerega koli projekta, se najprej razdelijo tistim, ki so ga načrtovali, usmerjali, oblikovali, preizkušali. Na istem koncu je ponavadi smiselno iskati tudi zasluge, kadar se projekti sfižijo. In nobenega razloga ni, da bi v zvezi z neuspehom devetletke razmišljali kako drugače.

Kako se je lahko dobra ideja tako sfizila?

Ko se država loti tako pomembnega projekta, kot je prenova šolskega sistema, mora zagotoviti dva nujna pogoja:

- preden v prenovljeni šolski sistem »pošlje« vse učence, mora predvidene novosti preizkusiti na manjšem vzorcu šol,
- preizkušanje novega programa na izbranih šolah mora spremljati celovita evalvacija: spremljanje novosti, ugotavljanje njihovih učinkov, pravočasno odpravljanje morebitnih pomanjkljivosti.

Devetletka ni padla z jasnega neba. Njeno načrtovanje je trajalo več let. Pred več kot petnajstimi leti (1995) je temelje šolske prenove postavila Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, ki jo je uredil Janez Krek. Predgovor k Beli knjigi je napisal minister dr. Slavko Gaber, poglavje o osnovni šoli z naslovom "Zasnova osnovne šole v Republiki Sloveniji", ki je povzemalo spoznanja iz različnih strokovnih srečanj v prejšnjih letih, pa sta pripravili dr. Ljubica Marjanovič Umek in mag. Mojca Kovač Šebart.

Po izidu bele knjige je vlada Republike Slovenije imenovala Nacionalni kurikularni svet (NKS), katerega namen je bil opredeliti cilje prenove izobraževanja od vrtca do srednje šole in voditi začetne faze prenove. Predsednik Nacionalnega kurikularnega sveta je postal dr. Ivan Svetlik, predsednica področne kurikularne komisije za osnovno šolo pa dr. Ljubica Marjanovič Umek. Člani Nacionalnega kurikularnega sveta za področje sistema izobraževanja so bili dr. Marjan Blažič, dr. Jožko Budin, dr. Janez Juhant, dr. Marko Kerševan, dr. Zdenko Kodelja, dr. Janko Kos, dr. Ana Kranjc, dr. Barica Marentič Požarnik, dr. Vinko Skalar in dr. Darko Štrajnc; člani področne kurikularne komisije za osnovno šolo s področja sistema osnovne šole pa dr. Ludvik Horvat, dr. Sergij Gabršček, Janez Krek, dr. Cveta Razdevšek Pučko, mag. Mojca Kovač Šebart, dr. Drago Žagar.

Nacionalni klurikularni svet in področna kurikularna komisija za osnovno šolo sta načrtovala in usmerjala prenovo osnovne šole. Ko je bil novi program pripravljen, je od leta 1999 do 2003 v številnih slovenskih šolah štiri leta potekalo poskusno uvajanje devetletke, septembra 2003 pa so z novim programom štartale vse slovenske šole.

Štiri leta bi morale zadoščati za preverjanje, kaj v novem programu deluje odlično, kaj je dobro, kaj bi se dalo še izboljšati in kaj se ne obnese. Takšno preverjanje in evalvacija sta osrednji namen preizkušanja novega programa. Obenem pa poskusno uvajanje programa omogoča še eno

enkratno priložnost, ki se pojavi le v času poskusnega uvajanja novega programa: neposredno primerjavo med starim in novim programom.

V času poskusnega uvajanja devetletke je bilo takšnega preverjanja in preizkušanja odločno premalo. Evalvacija je bila skromna in po štirih letih poskusnega uvajanja devetletke ni dala odgovorov na večino vprašanj okrog tega, ali in kako je nova devetletka boljša od starega programa, in ali in kako sledi ciljem, ki bi jim morala slediti.

Poskusno uvajanje novega programa brez ustrezne evalvacije nima smisla. V času poskusnega uvajanja devetletke bi bilo treba preveriti vsaj, ali nov program uresničuje zastavljene cilje, še bolje bi seveda bilo, če bi ugotavljali tudi druge učinke novega programa. Pa se ni zgodilo ne prvo, kaj šele drugo. Čeprav je poskusno uvajanje novega programa osnovne šole potekalo štiri leta, od šolskega leta 1999/2000 do 2002/03, v tem času ni bilo ustrezne spremljave in evalvacije njegovih učinkov. S prvim septembrom 2003 so torej vse slovenske šole in vsi prvošolci vstopili v nov, vendar ne ustrezno preverjen program.

Če bi v času poskusnega uvajanja devetletke tisti, ki so načrtovali novi program, poskrbeli za takšno spremljavo, bi lahko že pred desetimi leti pravočasno odpravili marsikatero pomanjkljivost, ki danes »tepe« učitelje, učence in starše. Ker poskusnega uvajanja devetletke niso izkoristili za temeljito preizkušanje novih rešitev in njihovih posledic, za prepoznavanje najboljših rešitev in za odpravljanje morebitnih napak, je štiriletno preizkušanje novega programa v slovenskih šolah ostalo samo sebi namen, obenem pa je bila zamujena najboljša priložnost za odgovore na vprašanja, kako novi program izboljšuje prejšnjega (če ga sploh).

Čeprav je že odsotnost resne spremljave in evalvacije poskusnega uvajanja devetletke zadosten razlog za resen dvom v strokovnost šolske prenove, je ta »napaka« dolgoročno manj usodna kot naslednja, komaj razumljiva poteza: kljub nezadostni in luknjasti evalvaciji ni bilo s strani avtorjev »šolske prenove« nikakršnih opozoril, ko so v septembru 2003 napotili vse slovenske šole in šolarje v nepreverjen program. Zdi se, kot da je nekaterim strokovnjakom, vključenim v šolsko prenovo strokovna in moralna vest v tistem času glavo globoko zarila v pesek, čeprav so se vsaj nekateri med njimi gotovo jasno zavedali, da prenovljeni programi niso bili ustrezno evalvirani z vidika zastavljenih ciljev (nekateri pa so morda celo slutili, da je novi program zgrešil zastavljene cilje).

Zaradi odsotnosti resne evalvacije v času poskusnega uvajanja devetletke so prve resne pokazatelje njenih rezultatov, čeprav se sliši še tako nedoumljivo, prinesle mednarodne raziskave v letih med 2003 in 2010.

Ob njihovem podrobnem pregledu hitro postane jasno, da je projekt načrtovanja in uvajanja klavrno nasedel; da današnja devetletka ne uresničuje ključnih ciljev, ki si jih je zadala stroka leta 1995 ob začetku prenove šolskega sistema; da današnja devetletka daje znanje, ki ne dosega standardov znanja v državah in okoljih, s katerimi se želimo primerjati; da daje današnja devetletka manj znanja, kot so ga dobili učenci v "starem" osemletnem programu pred njegovo ukinitvijo; da daje današnja devetletka preslabe rezultate za finančen vložek, ki ga v osnovnošolsko izobraževanje namenja Slovenija.

Čeprav je strokovno in etično globoko nerazumljiva, ima lahko odsotnost resne spremljave in evalvacije poskusnega uvajanja novega šolskega programa dva povsem logična vzroka: lahko je posledica kombinacije neznanja in nekompetentnosti; lahko pa plod zavestne odločitve (*raje se odpovemo preverjanju, kot tvegamo soočenje s spoznanjem, da novi program ni tako odličen, kot smo obljubljali*). Ne glede na to, ali je odsotnost ustreznega spremljanja in evalvacije med poskusnim uvajanjem devetletke stvar nerazumnih strokovnih napak, ali česa bolj zlovesčega, njene posledice zgovorno opozarjajo, da naj načrtovanje in uvajanje devetletke za vse večne čase ostane zadnji primer nestrokovnega poseganja v šolski sistem. Če želimo dobro slovenski šoli, učencem, učiteljem, družinam in družbi v celoti, je treba zavzeti jasno stališče, da je v šolski sistem nevzdržno uvajati spremembe brez temeljite evalvacije. Neuspeh zadnje šolske prenove in njene posledice so zgovoren pokazatelj, kako široke in daljnosežne posledice ima lahko ravnanje po logiki »*dajmo-na-horuk-seveda-bo-dobro-saj-to-čutimo-namehurju*«, namesto trezne in strokovne presoje.

Za to, da bi brez mednarodnih raziskav še danes le bebasto mahali z zastavicami z napisi o odlični devetletki, poslušali trditve »šolske stroke« o brezmadežni uspešnosti šolske prenove in se norčevali iz tistih učiteljev in staršev, ki so v zadnjih letih upali glasno izraziti svoja opažanja in skrbi, je težko najti opravičilo. Za to, da v trenutku, ko berete te vrstice, več kot 150.000 šolarjev hodi v šolski program, ki ni bil ustrezno preverjen in ki ne daje pričakovanih in zelenih rezultatov, opravičila ne more, ne sme biti. Če bi se »snovalcem« devetletke še dalo opravičiti, da niso znali, ali niso zmogli pripraviti boljšega programa, pa ne more in ne sme biti nikakršnega opravičila za to, da so poslali generacije otrok v nedorečen, nezadostno nepreverjen (in kot se je pozneje izkazalo, v mnogih pogledih tudi slabši od prejšnjega) program.

Posledice neuspešne prenove

Pri tako pomembni stvari, kot je prenavljanje šolskega sistema, in pri vseh dolgoročnih posledicah tako na posamezne otroke in njihovo življenjsko pot kot na državo in družbo v celoti, ni dovolj reči: lahko bi bilo bolje. Šolska prenova bi morala biti drugačna in boljša!

Dolgoročne posledice neuspešne šolske prenove za prihodnost današnjih učencev in slovenske družbe bo pokazal čas. Nekatere pa lahko ocenimo že danes. Neustrezno kakovost in učinkovitost javne šole lahko v vsakem trenutku kdor koli zagradi kot priročen izgovor za uveljavljanje različnih interesov, ki bi vodili v nadaljnje posege v šolski prostor in dolgoročno še bolj ogrozili javno šolo.

Tudi zadnja priporočila OECD o zmanjšanju vlaganja v izobraževanje so med drugim neposredna posledica neučinkovitosti današnje osnovne šole. Da slovenska osnovna šola za vložena sredstva deja (pre)slabe rezultate, pač niso krivi "birokrati" iz OECD in njihovo "nerazumevanje bspecifičnosti slovenske šole", ki nas dela tako drugačne od ostalega sveta. Osrednje zasluge za to ima neuspešen program, ki ga je naplavila zadnja šolska prenova.

Da Slovenija med vsemi evropskimi državami namenja največji delež bruto domačega proizvoda (BPD) na glavo osnovnošolca, je neizpodbitno dejstvo. Da bi bilo za ta vložek razumno pričakovati kaj več kot podpovprečne rezultate v mednarodnih raziskavah znanja, tudi. Če bi ta vložek res pomenil nadpovprečno visok standard v naših šolah, ki ga OECD-jevi birokrati ne razumejo (o čemer govorijo nekateri glasnogovorniki "šolske stroke"), bi zanj morali pričakovati več kot hud odpor do šole in občutke obremenjenosti slovenskih učencev.

Ocene, da bi bilo zaradi teh pokazateljev smiselno znižati vlaganja v osnovno šolo, so seveda ena od najnevarnejših posledic neuspešne šolske prenove, ki si jih morajo pripisati avtorji novega šolskega programa. Kakršno koli zmanjševanje sredstev za osnovno šolo v trenutku, ko že z velikimi vlaganji dosegamo zgolj podpovprečno znanje, bi lahko bilo usodno in bi lahko šolski voz potisnilo še globlje. Dosti bolj pomembna kot nepremišljeni ukrepi je trezna, poglobljena (in tudi iskrena) analiza, zakaj ob takšnih vložkih rezultati niso boljši. Ki pa je v zadnjih letih nismo dobili, prav tako pa je ni dala niti nova Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji.

Epilog uvoda

Prenova šole bi lahko bila boljša.

Prenova šole bi morala biti boljša.

Devetletka bi morala biti bolje načrtovana, bolje uvajana in bolje spremljana. Za to, da se to ni zgodilo, lahko obstajajo različni razlogi, vendar ne tudi sprejemljiva opravičila.

Popolnoma jasno je, da bo treba čim prej začeti resno in iskreno razmišljati o napakah zadnje šolske prenove in o njihovem odpravljanju. Vendar naj to ne bo novo nepremišljeno poseganje v šolski prostor brez jasne vizije in strategije. Predvsem pa naj se zgodi po tehtnem premisleku in preudarno, ne s histeričnimi kozmetičnimi popravki, ki le kalijo mir in obremenjujejo vsakdanje delo in življenje v šolah, kakršnih je bilo v zadnjih letih že preveč.

Če želimo, da slovenska javna šola naredi korak naprej, mora strokovna in širša zainteresirana javnost prevzeti drugačno vlogo kot v zadnjih letih. To pomeni, da se bo treba iskreno in kritično soočiti s stanjem današnje slovenske šole, ga analizirati, prepoznati in ohraniti njena močna področja in zrelo izboljševati njene pomanjkljivosti. To pa se lahko zgodi le, če se končno pomeče skozi šolska okna različne ideološke navlake in se strokovna vprašanja prepusti stroki. Pri tem seveda ne mislim tiste "šolske stroke", ki se tolče po prsih in tuli "*mi smo stroka*", "*mi smo edini, ki znamo*", "*mi smo mednarodno priznani strokovnjaki*". Govorim seveda o strokah in strokovnjakih, ki znajo in zmorejo svoja spoznanja kritično soočiti v iskrenih razpravah, ki se zavedajo svojega znanja, vendar tudi svojih omejitev. Verjamem, da je takšnih strokovnjakov v Sloveniji kar nekaj, čeprav so se v zadnjih letih marsikateri tiho skrili pred takšnimi in drugačnimi diskreditacijami in "kosami", ki so kosile po preveč glasnih kritikih šolske prenove.

Prepričan sem, da je v Sloveniji dovolj strokovnega potenciala v šolah in izven njih, dovolj strokovnjakov, ki bodo znali, zmogli in hoteli razmišljati o nujnih izboljšavah, ki jih osnovna šola nujno rabi, če želimo slediti razvitim državam, predvsem pa omogočiti našim otrokom, da bodo zmogli uspešno in učinkovito živeti in delati v jutrišnjem svetu. Obenem sem enako prepričan, da se je treba delu strokovnjakov, ki so bili najbolj izpostavljeni v zadnji šolski prenovi in v času "ustvarjalnega" interpretiranja dosežkov te prenove zahvaliti za dosedanje delo, a jim tudi vljudno pojasniti, da bodo nadaljnja razmišljanja o prihodnosti slovenske osnovne šole zahtevala tako visoko raven strokovne in etične

integritete, da jim verjetno ne bodo zmogli slediti. Zdi se namreč, da si ne zaslužijo ponovne prilžnosti. Ne zato, ker so zamočili! Pač pa zato, ker tako, kot so se lotili šolske prenove in s takšnim odnosom do šole ter otrok in ljudi, ki vsak dan živijo in delajo v njej, drugega kot zamočiti tudi niso mogli.

Slovenska šola bo lahko postajala boljša, ko se bodo strokovnjaki, učitelji in starši znebili strahov in zavor pred različnimi šolskopoljskimi idoli in namišljenimi avtoritetami in jih postavili pred ogledala, v katerih se bo razblinil plašč namišljene strokovnosti in avtoritete in pokazala vsa klavrna razsežnost nestrokovnosti (morda pa tudi etične sprijenosti), ki je slovensko javno osnovno šolo poslala na drseči tobogan navzdol. Ko se bodo pred kritičnim javnim zrcalom namesto našopirjene samozavesti in prevzetne samozadostnosti razkrile nekatere kratke noge in dolgi nosovi, bo morda nastopil čas, da strokovna in širša javnost obrne krivuljo slovenske šole nazaj navzgor.

- - -

Lahko pa tudi ne. Lahko še naprej v slepem strahospoštovanju ploskamo in z zamaknjenimi pogledi in prikloni spremljamo vsakogar, ki dovolj glasno vpije "jaz sem stroka", "jaz sem najboljši", "mi smo mednarodno priznani strokovnjaki". Lahko se še naprej pretvarjamo, da je zastrašujoči neuspeh zadnje šolske prenove in današnje stanje slovenske šole optična prevara, ki prikriva resnično mavričnost devetletke, ki bo nekega dne kot prerojeni ptič feniks vstala iz pogorišča osemletke in popeljala Slovenijo na pot v družbo znanja, medtem, ko bodo na alpskih vršacih brhka dekleta jodlala odo brezmadežni in ljubljene devetletki. In morda, če bomo kot slepe kure zajodlali zraven, bodo na visokogorskih planjavah za hip obstali tudi svizci, odložili čokolado na stran in radostno zažvižgali z nami. Ko bodo deževali novi in novi podatki o tem, kako naši otroci vse bolj zaostajajo za vrstniki iz razvitih držav, se bomo pa prijeli za rame in skupaj zaplesali "kaj nam pa morejo".

Pa si res želimo to?

Je to res največ, kar lahko naredimo za naše otroke in za njihovo prihodnost?